

Tartalomjegyzék:
SOPRONI SZEMLE
HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXXV. EVF.

1981

1—4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF
olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, KÖRNYEI ATTILA,
NYESŐ IMRE

Tartalomjegyzék:

Lap

Baumann József: A soproni gázmű története (1865—1978)	1, 97, 193
Feld István: A nagylőzsi temetőkapolna építéstörténete	289
Hencz József: Sopron város hosszútávú fejlesztési irányelveiről (1981—1995)	218
Pichler János: A Fertő-táj tudományos kutatási terve	33, 129

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

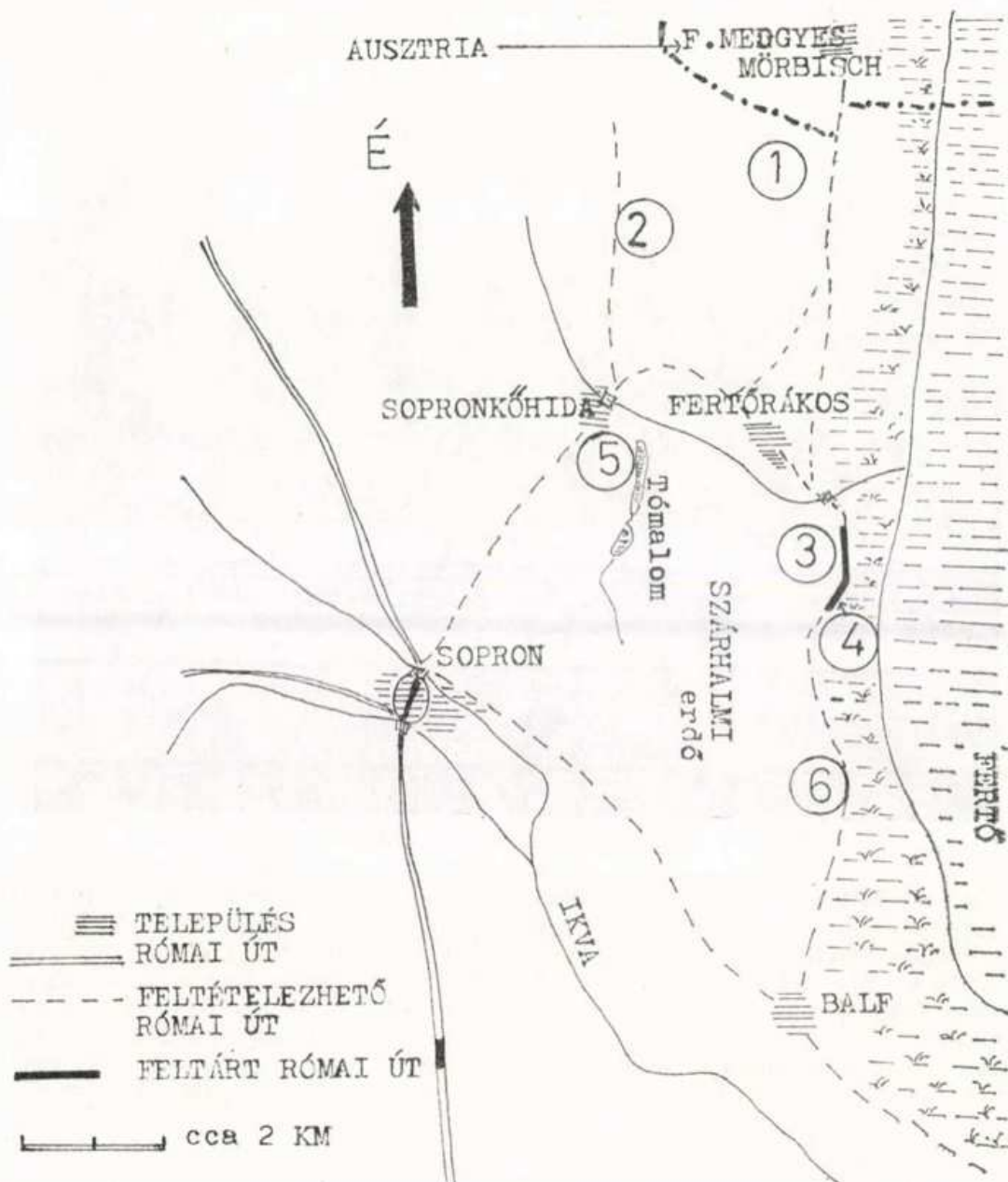
Mollay Károly: Földrajzi neveink magyarázatáról	237
Schneider Lípót: Sopron város fejlesztésének egyes kérdései	142
Szabó Jenő: A háború és a felszabadulás krónikájához	43
Varga Gyula: Pusztacsallád a két világháború között (1918—1945)	313

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Berecz Dezső: A soproni színészet vergődése a két világháború között	161
Berecz Dezső: Nagy színészek soproni kezdései	259
Fogarassy László: Hamelin tábornok egy titkos jelentés tükrében	48
Fogarassy László: Iratok az osztrák—magyar határkérdés történetéhez III. rész	156
Garád Róbert: A Fertő vitorláséletének múltjából	251
Gömöri János: Római út és tégláégető kemence Fertőrákoson	59
Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829—1858)	343
Keresztényi József: Soproni kis olimpiatörténet	172
Kiss Jenő: Néprajzi-nyelvi érdekességek Mihályiból	72
Merényi László: Az 1918. januári sztrájk és Sopron vármegye	358
Németh Péter: Civitas et suburbium (Adatok Sopron korai várostörténetéhez)	50
Rácz Józsefné: Sopron város utcafásításairól	67
Szabó Jenő: Pellican Ignác Lőrinc városi fegyvertáras számadása az 1692. évről	331

Római út és téglaegető kemence Fertőrákoson

1979. szeptember 19-én Katona Gábor, a soproni Dózsa MGTSZ fertőrákosi üzeme-
egységének vezetője nagy faragott kövek előkerülését jelentette múzeumunknak. Az
Alsóültetvény dűlőben (0219/12 hrsz.), a Fertő árterülete melletti dombon, szőlő alá
forgatással egy római villa maradványait bolygatták meg.

1. Fontosabb feltárt római kori és IX. századi lelőhelyek Fertőrákos és Sopron között:

1: Mithrász szentély (Storno F. 1866); **2:** Golgota, római villa és téglaegető kemence (Gabler D. 1973.); **3:** Alsóültetvény, római villa és téglaegető kemence; **4:** Római kori mellékút; **5:** Római kori temető, sírkövek, illetve a sopronkőhidai IX. századi temető (Török Gy. 1978); **6:** Fertő parti római mellékút közelében, a Présháztelepen IX. századi temető (Tomka P. 1969).

lyét kutatás és felmérés után a Dózsa MGTSZ. elplanírozta és szőlővel telepítette be. Az általam dokumentált emlékekről itt röviden adok számot, hogy a villa további kutatását ezzel is elősegítsem (3. kép).

A téглаégető kemence (4. kép).

A központi épülettől 70 méterre É felé található a 240×280 cm alapterületű szabálytalan négyszögalaprajzú kemence. Tüzelőnyílása Ny felé volt. A kemence rostélyát az eke feltépte, a rostélyt tartó pillérek és a falba épített 12 boltindítás téglái helyben megmaradtak. A kemence tulajdonképpen az agyagos altalajba mélyesztett szögletes gödör, amelynek közepén két párhuzamosan elhelyezett pillért építettek olyképpen, hogy a hosszú, hasábalakú pillérekkel a kemence alsó terét három tüzelőcsatornára osztották. A szájnylás felől mindhárom csatorna jól elérhető volt. A ke-

4. A téглаégető kemence

mence alján 20–40 cm vastag faszén- és hamuréteget tártunk fel. A falak és a pillérek helyenként szürkére égtek. A két pillért 5–5 egymás mellé rakott 35×48 cm-es téglából építették. Alul egy-egy sor szárított téglát raktak le, erre égetett téglasort helyeztek. A jól kiégett téglák alul szabályszerűen elhelyezték, 3-3 dudorral vannak ellátva (5. kép). Ezek a félgömb alakú dudorok a felső téglasorok nyomására az alattuk fekvő szikkadt, de még képlékeny agyagtéglákba nyomódtak. Ezután újabb két szárított téglasort helyeztek a pilléralapokra, majd ismét dudoros téglák következtek. Így az égetett téglák dudorai a szikkadt agyagtéglákba mélyedtek, megakadályozva a pillér megcsúszását, elferdülését. A hőhatások és terhelések későbbi következményeit ezzel előre ki akarták küszöbölni. A pillérek ugyanis a rostélyt tartó boltozatok alapjaiként szolgáltak és oldalnyomásnak is ki voltak téve. Bármennyire gondos volt is a téглаégető építője, utóbb megúnhatta a dudoros, mélyített téglák készítését és valószínűleg hirtelen támadt kiváló ötlettel a közelben ugrándozó kecskéket végigzavarta az épülő kemence mellett szikkadó téglákon. A kecskelábnymok mélyedései azután jó tapadó

felületet képezték a pillérbe épített téglakon. A további téglasorokat úgy rakta fel a mester, hogy a pillérek végtéglái szabályos háromdudoros égetett téglák, köztük pedig 3-3 kecskelábnymos szárított téglát helyeztek el. A 60 cm magasan megmaradt pillérek felső részét törött, peremes tetőfedőcserepek agyagba-égett töredékei képezik. Innen indultak azok az egy-két helyen megmaradt boltindítások, amelyek a kemence agyagfalába mélyesztett boltindítások ellenpárjaiként az ívek alapjait képezték. A kemencefalba kb. 20×20 cm-es szögletes mélyedéseket vágtak s innen indult oldalanként a 3-3 boltív, amelyek 20×20 cm-es téglákból álltak, ugyanolyanokból, mint a villa hypocaustum-pillérei. A boltindítások alatti 2-2 függőleges bevágás a kemence falában a pilléreket tartó falszakaszok jobb kiegészését szolgálta. Ugyanezért véshettek be 3-3 függőleges mélyedést a középső pillérek oldalaiba is.

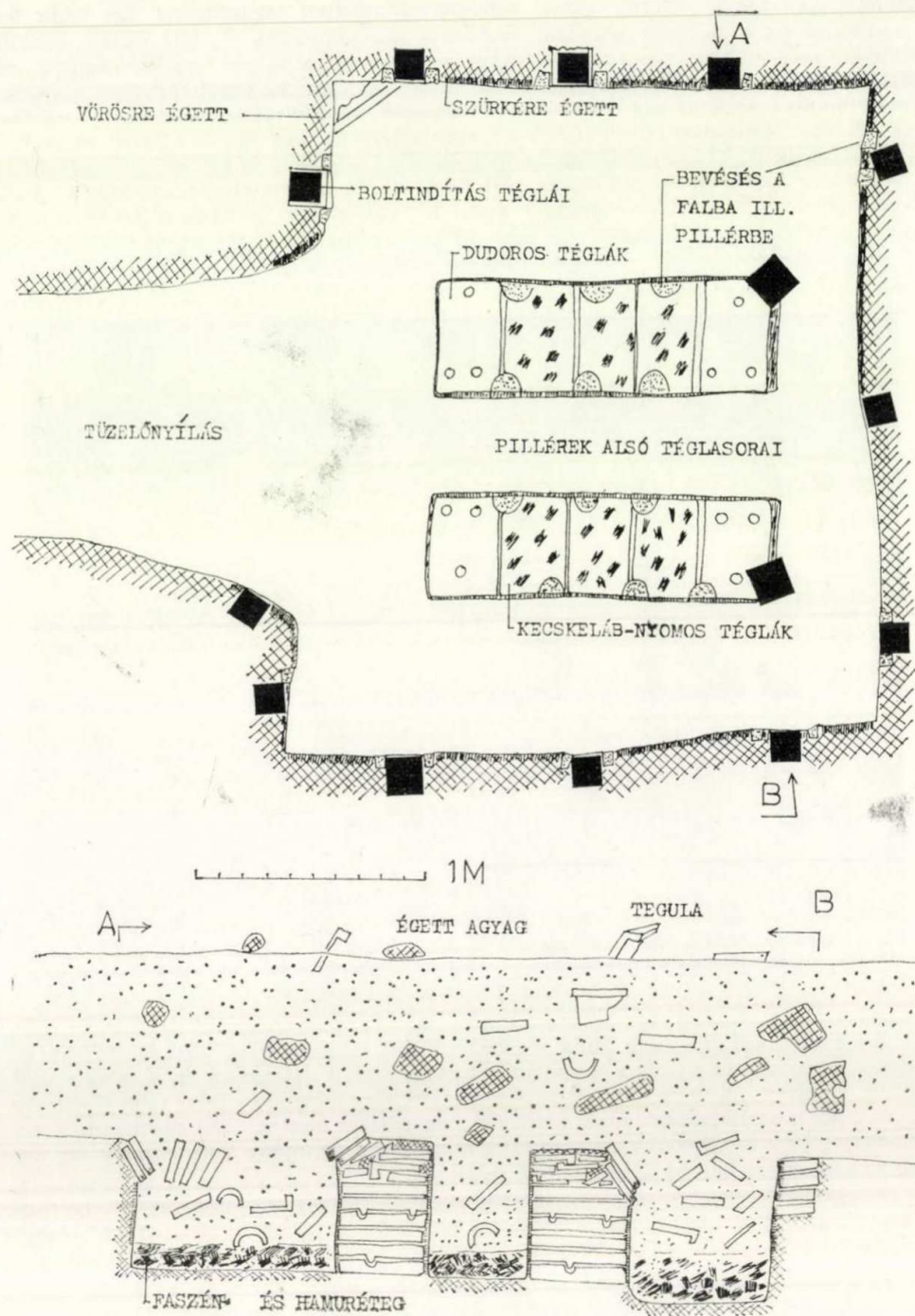
5. Téglák a kemence pilléréből

A kemence száját — úgy tűnik — eredetileg az agyagba alagútszerűen vágták be. Később ez beomolhatott és a száját átboltozták. Erre a szájnyílás égési rétegei utalnak. A kemence melletti munkagödört anyagi fedezet hiányában nem tudtuk feltárni. Az azonban megállapítható, hogy a tüzelő (száj-)nyílás mintegy 250 cm hosszú, a kemence felé kissé szélesedő, vízszintes aljú, alagútszerű építmény volt. Alján 9 cm vastag, 60×60 cm-es négyszögletes téglát találtunk.

A rostély magassága csak elméletileg rekonstruálható. A kiszerkesztett boltívek alapján a tüzelőtér magassága, a kemence fenekétől a rostélyig 80–100 cm lehetett (6. kép).

A kemence szerkezete némileg eltér az I-II. századi Fertőrákos-golgotai római villa mellett Gábler Dénes által feltárt tégláégető kemence szerkezetétől.⁴ Igaz, a ke-

⁴ Gábler i. m. 2, 8–10. kép; 150.

6. A fertőrákosi tégláégető kemence

mencénk közelében talált római kisbronz is későbbi korra, a Valentinianus dinasztia (364—78) időszakára utal.⁵ Mindenképpen megemlítendő azonban, hogy a téглаégető kemence elhelyezkedése a villa mellett, a másik fertőrákosi villa és téглаégető helyzetére emlékeztet, csak éppen a golgotai villa egyik oldalán a kemence, másikon a bányagödör található. Az Alsó-ültetvény dűlőben pedig a bányagödör a villa és a kemence között, sárga agyagos szegélyű mélyedéssel jelentkezik. Római-kori téглаégetők nem mennek ritkaságszámba Pannoniában. Nagyobb települések mellett egész téglagyárak maradványai kerültek felszínre.⁶

A téглаégetők és más ipari objektumok gondos feltárása és dokumentálása a római-kor technikai eljárásainak és munkaszervezetének megismerését segíti elő.⁷

Az út átvágása (7. kép).

7. A római út kőburkolata

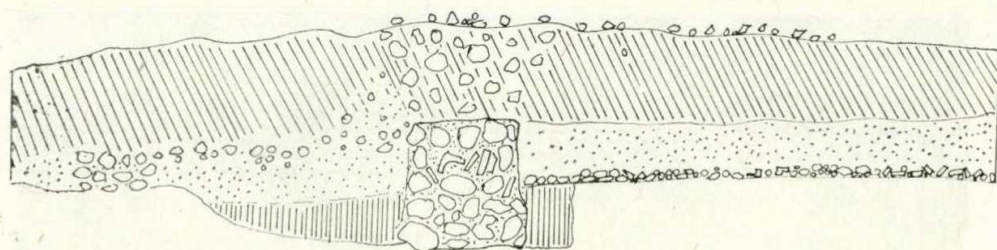
A villa gazdasági udvarának K-i fala mellett halad egy É—D irányú út, amelynek töltése enyhén kiemelkedik. A 3—4 méter széles töltés a Fertő egykori medrének vonalát követve, a villától D-re, Ny-felé fordul. Az út annak az enyhe emelkedőnek a szélén halad, amelyre a villagazdaság települt. Balf felé haladva, mintegy 500 méter hosszan követhető az egykori római út nyoma. A villa közelében a felszínre szántott tört kövek, kavicsok, római tégladarabok és edénycserepek teljesen beborítják az út feletti 3—4 méter széles sávot. Délebbre csak néhány kő, kavics, római falazótégla, vagy tetőfedőcserép töredéke utal az út vonalára. Az úton helyenként XVII—XVIII. századi

⁵ Az erősen kopott pénzt dr. Lányi Vera határozta meg.

⁶ Jelentősebbek voltak az aquincumi és brigetioi (Szöny) téглаégetőtelepek. Egyéb téглаégetőket idéz Gábler i. m. 150, 32—41. jegyzet.

⁷ Póczy Klára: Közművek a római kori Magyarországon. Bp., 1980.

mázás fazéktöredékek is előfordultak. Ezért felvetődött a kérdés, nem újabb kori dűlőutat töltöttek-e fel a földművelést amúgy is akadályozó villaomladék kő- és cserépanyagával, a dűlő szélére szállítva a szántóról a szerszámél-csorbító épületköveket. Az újabbkori térképek is feltűntetik a legújabb időkben, a nagyüzemi gazdálkodás végett felszántott földutat. Nyilván folyamatosan a római kortól, vagy még régebbi időtől járták ezt a csapást, amit először a Fertő-parti római villák (Balf, Fertőrákos, Fertőmeggyes-Mörbisch) felépülése után kövezhettek le. Hogy feltevésünk helyességéről meggyőződhesünk, 7 méter hosszan átvágtuk az út töltését. A villa közelében végzett szondázással kissé bogárhátú, tipikus római utat tártunk fel. A kb. 3 méter széles úttest 80-90 cm mélyen jelentkezett. 10-20 cm átmérőjű kavicsok és tört kövek képezték az út burkolatát. A burkolóköveket alapozás nélkül, 1-2 soros rétegben dön-

1 M

	SZÁNTÁS		SZÜRKE, LAZA FÖLD
	KÖVES RÉTEG		KŐFAL ALAPOZÁS RÓMAI TÉGLÁVAL
	RÓMAI ÚT BURKOLATA		TÖMÖR SZÜRKE FÖLD

8. A római út fertőrákosi metszete

gölték a földbe. A helyenként feltöredezett burkolatot a téglaegetőből kikerült törmelékanyaggal pótolták. Az úttól K-re kőfal alapozása került elő, szürke földbe rakott törött kövek, habarcsnyomok nélkül. Az útburkolat alatt datáló lelet nem került elő, a fal alatt (100—120 cm mélyen a mai felszíntől) viszont találtunk római fazéktöredékeket. Tipikus, szürke, korongolt darabokat, amelyek a korábbi és későbbi római korból is előfordulnak. A római út metszetét tanulmányozva úgy tűnik, hogy az út mellett talált kőfal szervesen az út tartozéka és az útszegély szerepét töltötte be.⁸

Az út bogárhátívéből arra következtethetünk, hogy az út 3 méternél szélesebb lehetett. Talán elérte az 5—6 méteres szélességet. Scarbantiától D-re, a Savariába vezető római út maradványait Nováki Gyula tárta fel.⁹ Az Ojtozi fasor mentén megfigyelt út szélessége helyenként a 6—8 métert is elérte. Itt terazzórtegg is előkerült az útépítmény alapozásában.

A most talált út az első hitelesen megfigyelt római út Scarbantiától É-ra, Carnuntum felé. Úgy tűnik azonban, hogy nem a Borostyánkő út szakaszát találtuk meg,

⁸ A római útépítszetről jó áttekintést ad Ürögdi György: Hogyan utaztak a régi rómaiak. Bp., 1979, 9—48.

⁹ Nováki Gyula: A Scarbantiából Savariába vezető római út. SSz. 1956, 175—179.

hanem csak egy (azzal párhuzamos) mellékutat, amely hasonlóképpen ősi út, és a rómaiak már itt találták és kiépítették.

Az út a Fertő-parti római villákat kötötte össze és elhaladt a Mithras-szentély mellett. A legközelebbi villák az út mellett, a balfi gyógyforrás közelében és északra, Fertőmeggyes határában találhatók.¹⁰ Az utat a IX. században is használhatták. Erre utal Török Gyula könyvének egyik térképe,¹¹ amely szemléletesen ábrázolja, hogy a sopronkőhidai és Sopron-présháztelepi¹² IX. századi telepek és temetők egy-egy korábbi római út védelmére letelepített korai középkori népcsoporttól származnak.

Az út nincs olyan jól kiépítve, mint a scarbantiai utak,¹³ felületét nem fedik nagy bazaltlapok (8. kép). Egész szerkezetével azonban a római-korra utal és kiépítését az I–II. századra datáljuk. A téglaegető — mint már említettük — IV. századi. A villa tehát valószínűleg későbbi, mint a mellette feltárt út. Ez azonban remélhetőleg rövidesen kiderül T. Szőnyi Eszter további kutatásaiból. S kiderülhet az is, hogy a Mithras-kultusz egyik híve lakhatta-e a most előkerült villát.

Itt csak a műszaki emlékek,¹⁴ a téglaegető és az út kutatását ismertettük, adatokat szolgáltatva a római civilizáció pannóniai emlékeihez.

Rácz Józsefné:

Sopron város utcafásításairól

E folyóiratban 1965-ben már szó volt a városból kivezető utak fásításáról (Kiss László: SSz. 1965, 73–77). A város utcáinak fásítása is fontos megoldandó feladat. Az 1979 nyarán készített felmérések szerint Sopron 116 utcájában található fásítás. Az utcák egy részében azonban nincs „valódi” utcafásítás, csupán „maradványfák”, amelyeket az építkezések során megkíméltek, és ezek többnyire gyümölcsfák. A felvétel időpontjában a város utcafásításaiban összesen 4497 darab sorfa volt (ez a szám azóta az esetleges kivágások, illetve pótlások miatt természetesen megváltozott).

Fafajok szerinti megoszlás:

Juharfélek (<i>Acer</i> sp.)	1182 db	(26,3%)
Ostorfa (<i>Celtis occidentalis</i>)	713 db	(15,8%)
Hársak (<i>Tilia</i> sp.)	572 db	(12,7%)
Cseresznye- és szilvafélék (<i>Prunus</i> sp.)	381 db	(8,5%)
Vadgesztenye (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	357 db	(7,9%)
Galagonya-félék (<i>Crataegus</i> sp.)	302 db	(6,7%)
Egyéb (akác, csörgőfa, szivarfa, fenyőfélék, japánakác stb.)	990 db	(22,1%)
Összesen	4497 db	(100,0%)

10 A Sopron környéki római villák térképét Gábler i. m. 18. kép közli.

11 Török Gyula: Sopronkőhida IX. századi temetője. Bp., 1973, 1. ábra.

12 Tomka Péter: Sopron-présháztelepi IX. századi temető. Arrabona 1969, 59–90.

13 Az általában 480 cm széles, faragott kőszegéllyel ellátott utcák a soproni belváros több pontján előkerültek. Ma is láthatók a Városháza mögötti romterületen, a Várostorony melletti régészeti kiállításon és az Orsolya tér 1. sz. alatti pincében.

14 A Dunántúl római úthálózatának meghatározására és feltérképezésére irányuló kutatásokból itt csak Tóth Endre: A Savaria—Bassiana útszakasz Arch. Ért. 1977, 65–75 c. munkáját említjük. Itt Mócsy András professzor nyomán az út Sárvár-tól É-ra eső szakaszát írja le. Ez az útszakasz is a fertőrákosihoz hasonlóan 5–6 m széles, erősen kavicsos, tegula- és imbrexdarabokat, edénytöredékeket tartalmazó töltés formájában jelentkezett.